

XIII

Két fontos kompozíciós technikát kell még kiemelnünk itt, amelyek szintén Chopin mindennapi billentyűs gyakorlatára vezethetők vissza, és megvilágítják, hogy milyen felfedezések születhettek az ihletett improvizáció gyümölcseként. Az első jelenség a „témák apoteózisa”, amikor is egy-egy egyszerű melódia „pompába öltöztetve” tér vissza. A módszert Beethoven vezette be elsőként a *Kilencedik szimfónia* fináléjában, amelynek kirobbanó örömdája egyenesen vezetett tovább egy ízig-vérig romantikus eszköz felé. Chopin emlékezetes példákat kínál erre a megoldásra, különösen a balladáiban. Vegyük először az op. 23-as *g-moll ballada* második témáját, amely először egyszerűbb, átláthatóbb formájában hangzik el.

Amikor eljön a rekapituláció pillanata, Chopin keze alatt „megistennül” a dallam, midőn kibontakozik a mű egyik legmagasabb érzelmi csúcspontja.

A másik technika „fejlesztő variációként” ismeretes. A fogalmat Arnold Schönberg vezette be, ám az általa jelölt folyamat már több mint kétszáz éves múltra tekintett vissza, mire megkapta ezt a nevet. A definíciója a legpontosabban írja le a Chopin egyik védjegyévé váló kreatív eljárást, nevezetesen azt, hogy dallamait folyamatosan

gyarapodó ornamentális elemekkel látja el – amely effektus forrásait megint csak az operaházban kereshetjük. A legjellemzőbb megnyilvánulási formájában az alapképlet egyre inkább háttérbe szorul, amint ismétlései mind impozánsabb variációs rétegeket vesznek magukra. Chopin művei bővelkednek efféle példákban, de az op. 9, no. 3-as *H-dúr noktürn*ből vett alábbi szakaszok magukért beszélnek. A nyitódallam először az alapképletében, díszítetlenül jelenik meg.

Második előfordulásakor a melódia már egy *fioratura* énekes teljes harci díszében lép elénk, ám a dekoráció mögött még hallható az eredeti téma alapformája.

A folyamat azonban feltartóztathatatlanul újítja meg egyre azt, ami régi. A harmadik említéskor Chopin még jobban háttérbe tolja a melódiát, melynek előterébe újabb variánsokat zsúfol, de az eredeti, éltető ősképpel sem szakad meg a kapcsolata.

A „fejlesztő variációnak” több történelmi előzménye is volt. Legyen itt elég a Chopin által imádott Mozart megannyi fordulatra hivatkoznunk, akinek hangszeres és operakompozícióiban egyaránt megtaláljuk a folyamat tankönyvi tisztaságú példáit.³⁴

34 Elég egy pillantást vetnünk Mozart *a-moll rondójára* (K511), amely szuverén módon engedi érvényesülni a „fejlesztő variációkat”, amelyek a rondótéma minden újabb felhangzásával egyre nagyobb hatal-

XIV

1849-re a párizsi virtuóz iskola jórészt lehanyaglott és feledésbe merült. Vezető alakjai szétszóródtak. A híres „elefántcsontpárba-jukat” követően Liszt és Thalberg pályája is más-más irányt vett – Liszt európai hódító körútra indult „transzcendens” zongorajátékmódjával, Thalberg maratoni turnékat szervezett magának Észak- és Dél-Amerikában, és az így megszerzett, sokmillióس vagyон jóvoltából élete alkonyát fényűző visszavonultságban élhette le az itáliai Posillipo közelében fekvő impozáns villájában, ahol szőlőműveléssel töltötte szabadidejét. Kalkbrenner életét veszítette az 1849-es kolerajárványban, míg leghíresebb tanítványa, Stamaty a nyilvános koncertezés feladására kényszerült idült izomproblémái miatt (amelyeket „reumaként” diagnosztizáltak), és a Conservatoire védelmező falai között talált menedéket, ahol később olyan nagyságokat is a növendékei között tudhatott, mint Saint-Saëns vagy Louis Gottschalk. Hiller hazatért Frankfurtba, ahol az Alsó-rajnai Zenei Fesztivál zeneigazgatója lett, Pixis pedig szintén visszavonult a hangversenypódiumtól, és Baden-Badenben nyitott magániskolát. Henri Herz sorsa is sanyarúra fordult. Pazarló felesége, a hajdani kurtizán, Thérèse Lachmann, miután megkaparintotta a hatalmat Herz pénzügyei felett, a férfit és zongoragyárát is a csőd szélére sodorta, és a férfi kétségbeesésében Amerikába menekült, hogy megpróbálja újjáépíteni birodalmát.³⁵ Alkan eközben épp megkezdte

---

mat nyerne. Elképzelhető, hogy Chopin ezt az általa jól ismert művet is modellként használta.

- 35 Nem sokkal azután, hogy 1848-ban megérkezett az Újvilágba, Herz saját megfogalmazása szerint zenei *extravaganzák*at szervezett, mert ezektől remélte adósságainak kiegyenlítését. Egy ízben nyolczongorás gálakoncertet hirdetett meg, amelyen tizenhat zongorista vett volna részt. Miután egy művész még hibáztatott, a közönség egyik hölgytagját kérte fel, hogy – jöllehet a zongorajátékban minimális gyakorlata sem volt – utánozza a többiek kézmozdulatait anélkül, hogy hozzáérne a billentyűkhöz. A csalafintaságra azonban hamar fény derült, amikor a nő akkor is folytatta bizonytalan pantomimját, amikor a többiek hosszabb generálpauzához értek. A hallgatóság persze ettől hangos nevetésben tört ki. HMVA, 300–306. Egy másik alkalommal Herz bejelentette, hogy a koncerttermet ezer gyertyával fogják kivi-

belső emigrációját: elvonultságában még a barátai és kollégái is csak hírhedten nagy nehézségek árán tudtak találkozni vele. „Alkan, ki is volt Alkan?” – tette fel a költői kérdést a *Le Ménestrel*, amikor 1888-ban közzétette a művész nekrológját. Heinrich Heine, aki hajdan oly ragyogó humorral ragadta meg e nagy zongoristák jelentőségét, mostanra nemcsak átvitt értelemben, tollforgatóként bénult le, de nagyrészt testileg is – mint emlékezhetünk, „matrac-kriptájában” nézhette végig (kétes kiváltság), ahogy baljós próféciai valóra válnak. Az 1830-as évek elején a francia fővárost megrohanó sáskahad valóban „letarolta Párizst”, és távoztában nem hagyott hátra semmi olyasmit, amit önálló iskolaként lehetett volna megjelölni. Micsoda gyászszertartás lett volna az, ahol Heine helyezi örök nyugalomra a párizsi virtuóz iskolát!

Furcsamód épp Chopin az, akinek hagyatékát az utókor a legnagyobb becsben tartja ebből a korszakból. Pedig ugyanez a Chopin volt az, aki nem követett semmiféle iskolát, nem fogadott el semmilyen dogmát. Szinte nincs olyan műve az 1830-as, 40-es évekből, amely ma ne képezné az alaprepertoár részét. A többiektől viszont olyan nemigen van, amelyiket rendszeresen játszanák. Ha Chopin életművének darabjait lapozgatjuk, újabb és újabb távlatok tárulnak fel a zongora látóhatárán, a klaviatúra domborzatán éppúgy, mint a billentyűk és az emberi kéz viszonyában. Általános elismerés övezi azt a gazdag kincset, amelyet e művek a virtuóz számára rejtenek. Ám ez önmagában kevés lenne ahhoz, hogy Chopin kimagasodjon kortársai közül. Mindenekelőtt zenéjének időtlen ereje az, ami hallgatóit feljebb emeli, sőt jobbá teszi. Folyvást Alfred Cortot gyönyörű aforizmáját juttatja eszünkbe: „A zene kényszeríti az Embert, hogy szembenézzen a nemességével.”

---

lágítani. Egy férfi a nézőtéren nekiállt megszámolni a gyertyákat, és amikor rájött, hogy csak 992-t használtak fel, reklamált Herznél. A címzettet ez nem igazán zavarta: postafordultával elküldte a hiányzó nyolc gyertyát a felháborodott panaszosnak. HMVA, 123–125.